

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit drie blokken met in totaal 34 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 72 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

- Blok 1: Cultuur van de kerk in de elfde tot en met de veertiende eeuw
 - Cultuur van romantiek en realisme in de negentiende eeuw
 - Cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw
- Blok 2: Burgerlijke cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw
 - Cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw
- Blok 3: Massacultuur vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw

Bij het beantwoorden van de vragen maak je gebruik van de aangeboden bronnen. Tevens wordt een beroep gedaan op je eigen kennis.

In het vragenboekje staan boven de vraag meestal één of meer bronnen aangegeven die van speciaal belang zijn bij de vraag. Op het beeldscherm zijn deze bronnen aangegeven met een groene stip.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Blok 1 De Oriënt

Dit blok begint met de invloed van de Arabische cultuur in Spanje tijdens de middeleeuwen. Daarna worden Oriëntaalse invloeden in de Europese dans en beeldende kunst in de negentiende en de twintigste eeuw behandeld.

tekst 1, video 1

In de middeleeuwen vielen grote delen van Spanje onder het gezag van islamitische vorsten. Christelijke koningen heersten over de rest van het gebied. In beide rijken ontstonden naast de bestaande kunststijlen nieuwe stijlen op het gebied van architectuur en beeldende kunst, waarbij christelijke en islamitische kunstuitingen met elkaar vermengd werden.

De omstandigheden waren in de middeleeuwen in Spanje blijkbaar gunstig voor het ontstaan van deze nieuwe kunststijlen.

1p 1 Leg dit uit.

afbeelding 1 en 2, tekst 1

In het middeleeuwse Spanje werd veel gebouwd. Het paleis Alhambra in Granada geldt als het mooiste voorbeeld van de middeleeuwse islamitische architectuur in Spanje. Op afbeelding 1 en 2 zie je delen van dit paleis, dat voor het grootste deel uit de veertiende eeuw dateert.

De middeleeuwse islamitische architectuur heeft andere kenmerken dan de middeleeuwse westerse bouwkunst.

2p 2 Bespreek twee verschillen.

afbeelding 3

Binnen de islamitische cultuur neemt de kalligrafie een belangrijke plaats in. Het kalligraferen van de heilige teksten uit de koran was al vroeg een voorname vorm van kunst. Op afbeelding 3 zie je een voorbeeld van gekalligrafeerde tekst uit het middeleeuwse Spanje.

1p 3 Leg uit waarom de kalligrafie binnen de islamitische cultuur zo belangrijk is.

tekst 2

In 1492 werd de laatste moslimheerser uit Spanje verdreven. Naar aanleiding van dit gegeven stelt de schrijver Cees Nooteboom zich voor hoe een Spaanse moslim treurt over de teloorgang van zijn cultuur. Teleurgesteld beseft hij dat zijn Arabische cultuur zal uitmonden in de renaissance van de westerse wereld, *“van hun wereld, niet van de onze”*.

1p 4 Geef aan in welk opzicht de Arabische cultuur een bijdrage leverde aan de westerse renaissance.

audio 1

Evenals elders in West-Europa werd in de Spaanse christelijke kerken gregoriaans gezongen. In het gregoriaans zijn joodse invloeden aan te wijzen. Dat is niet vreemd, omdat het christendom uit het jodendom is ontstaan. Het gregoriaans beïnvloedde ook weer de joodse liturgische muziek.

Een voorbeeld van joodse liturgische muziek is *Keh Mosje* in audiofragment 1. De verwantschap met het gregoriaans is hier duidelijk te horen.

- 3p 5 Noem drie muzikale kenmerken uit het fragment die overeenkomen met het gregoriaans.

audio 2

De gregoriaanse muziek van de christenen rond de Middellandse Zee onderging ook Arabische invloeden. Audiofragment 2 is een Kyrie waarin je dat kunt horen.

- 3p 6 Noem drie manieren waarop deze muziek afwijkt van het West-Europese gregoriaans.

afbeelding 4, tekst 3

Het hof van de christelijke koning Alfons de Wijze was in cultureel opzicht van grote betekenis tijdens de Spaanse middeleeuwen. Op afbeelding 4 zie je een miniatuur uit de handschriften die de *Cantigas de Santa Maria* van deze koning bevatten.

De miniatuur op afbeelding 4 is illustratief voor de regeringsperiode van Alfons de Wijze.

- 2p 7 Geef aan in welk opzicht de **voorstelling** deze periode illustreert en geef aan in welk opzicht de **vormgeving** typerend is voor de middeleeuwen.

audio 3

In audiofragment 3 hoor je het cantiga *Santa Maria strela do dia*. De *Cantigas de Santa Maria* waren liederen met een religieuze inhoud, die echter niet tijdens de liturgie zullen zijn uitgevoerd. Ze werden voornamelijk door pelgrims gezongen.

De liederen zijn dus wel religieus, maar niet *liturgisch*.

- 2p 8 Leg aan de hand van audiofragment 3 uit waarom dit lied niet liturgisch kan zijn. Betrek twee kenmerken in je antwoord.

afbeelding 5

In de negentiende eeuw werd de Oriënt, waaronder men over het algemeen het Arabisch schiereiland, Klein-Azië, Noord-Afrika en het Midden-Oosten verstond, een bron van inspiratie voor West-Europese kunstenaars.

Op afbeelding 5 zie je een werk uit 1828 van de Franse schilder Eugène Delacroix. Onderwerp is de legende van de oosterse sultan Sardanapalus, die een weelderig leven leidde. Als zijn paleis belegerd wordt door de barbaren wil hij voorkomen dat zijn bezit in handen van de vijand zal vallen. De sultan neemt een tragische beslissing: hij geeft zijn dienaren opdracht zijn vrouwen en paarden te doden en daarna het paleis met alle kostbaarheden in brand te steken. Uiteindelijk pleegt Sardanapalus zelfmoord.

- 2p 9 Geef aan waarom de Oriënt juist voor kunstenaars uit de romantiek een aantrekkelijk onderwerp was. Betrek de voorstelling van Delacroix in je antwoord.

afbeelding 6, video 2

Ook de *Verhalen van 1001 nacht* droegen bij aan de belangstelling voor de Oriënt. Ze vormen een raamvertelling: Sultan Sjahrijaar, bedrogen door een van zijn vrouwen, besluit uit wraak elke nacht een nieuwe bruid te nemen en die de volgende ochtend te doden. Als prinses Sjahrazad aan de beurt is, vertelt ze hem een fascinerend verhaal en houdt hem in spanning over de afloop. De sultan wil keer op keer het vervolg horen en laat haar dus leven. Na 1001 vertellingen geeft hij zijn wrede plan op.

In 1910 ging bij de Ballets Russes het ballet *Shéhérazade* in première. Léon Bakst ontwierp de kostuums en het decor, waarbij hij zich liet inspireren door oosterse interieurs. Het toneelontwerp van Bakst kan als een volledige breuk met de tot dan toe gangbare praktijk worden gezien.

- 2p 10 Bespreek aan de hand van twee kenmerken van het ontwerp in welk opzicht Bakst vernieuwend was. Betrek ook de traditionele manier van ontwerpen in je antwoorden.

video 2, tekst 4

Shéhérazade was een groot succes. Maar er was kritiek op het feit dat Diaghilev gebruik had gemaakt van reeds bestaande muziek van Nicolai Rimsky-Korsakov: het waren delen van zijn symfonische suite *Shéhérazade* uit 1888. In die tijd was het de gewoonte dat voor dans speciale balletmuziek werd gecomponeerd.

Muziekkenners en critici vonden destijds dat bestaande muziek niet voor dans gebruikt mocht worden. Die muziek had toen namelijk een andere status dan de gangbare balletmuziek.

- 1p 11 Leg dit uit.

afbeelding 7, video 2 en 3

In *Shéhérazade* verleiden de haremdames de slaven die hen bewaken. De sultan en zijn broer, terug van de jacht, betrappen de vrouwen op heterdaad. Een bloedbad volgt, maar de sultan spaart zijn favoriete haremvrouw. Zij doorsteekt dan zichzelf.

Op afbeelding 7 zie je danseressen die Emil Nolde in 1912 schilderde. In het begin van de twintigste eeuw houden kunstenaars zich bezig met het uitdrukken van emotie. De dans had op dit gebied een achterstand ten opzichte van de schilderkunst. Dankzij choreograaf Michael Fokine is die nu ingelopen.

- 2p 12 Ben je van mening dat in *Shéhérazade* deze achterstand inderdaad is ingelopen? Beargumenteer je antwoord aan de hand van een kenmerk van de dans en geef daarvan een voorbeeld uit fragment 2 en/of 3.

Blok 2 China en Japan

Dit blok gaat over Aziatische invloeden op de westerse cultuur. Het begint in de zeventiende eeuw met de contacten tussen de Noordelijke Nederlanden en China. Daarna wordt het Japanse Nô-theater behandeld en tenslotte de oosterse theaterelementen bij Bertolt Brecht.

tekst 5

Politieke en militaire gebeurtenissen in de zestiende eeuw hebben ertoe bijgedragen dat de Noordelijke Nederlanden in de zeventiende eeuw een grote bloeiperiode kenden. In tekst 5 wordt onder meer gewezen op de val van Antwerpen. Deze stad kwam in 1585 weer in Spaanse handen.

- 1p 13 Geef aan op welke manier de herovering van Antwerpen bijdroeg aan de bloei van Amsterdam.

afbeelding 8, 9, 10

In de zeventiende eeuw ontwikkelden de Noordelijke Nederlanden zich tot een belangrijke zeevarende natie. Er werden ontdekkingsreizen naar nog onbekende streken ondernomen. Het was gebruikelijk bij dit soort reizen een tekenaar aan boord te hebben, die een bijdrage moest leveren aan het reisverslag. De tekeningen op afbeelding 8, 9 en 10 zijn afkomstig uit het Journaal van Abel Tasman, die in 1642 op zoek ging naar het onbekende Zuidland (Australië).

De specifieke functie van de tekeningen blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat er tekst aan de voorstelling is toegevoegd.

- 2p 14 Bespreek ook twee aspecten van de **vormgeving** die in verband gebracht kunnen worden met de functie van visueel reisverslag.

afbeelding 11, 12, tekst 5

De Nederlanders organiseerden niet alleen een eigen aanvoer van specerijen, maar ook hun eigen import van Chinees porselein.

Op afbeelding 11 en 12 zie je twee zeventiende-eeuwse schilderijen die tot verschillende genres behoren. Uit beide werken kun je afleiden dat Chinees porselein in die tijd zeer waardevol was.

- 2p **15** Benoem beide genres en leg bij elk werk uit waarom het afgebeelde porselein kostbaar moet zijn geweest.

afbeelding 13

Als gevolg van interne problemen in China stagneerde omstreeks 1635 de aanvoer van Chinees porselein in Nederland. Dit had consequenties voor de productie van Delfts blauw aardewerk, waarvan je een voorbeeld ziet op afbeelding 13.

- 2p **16** Bespreek twee consequenties voor de productie van Delfts blauw aardewerk.

afbeelding 14, 15 en 16

Op afbeelding 14 zie je een tegeltableau dat aan het einde van de zeventiende eeuw in Nederland is gemaakt. Afbeelding 15 en 16 zijn details. Het tableau is uitgevoerd in Chinese stijl. Deze stijl werd eind zeventiende eeuw ook vaak gebruikt om textiel, behang en kasten te decoreren.

- 3p **17** Leg uit waarom de Chinese manier van afbeelden zich leende voor decoratieve doeleinden. Betrek drie aspecten van de vormgeving van het tegeltableau in je antwoord.

afbeelding 14 en 16

Op afbeelding 14 zie je ook een aantal zwarte figuren. Ze zijn waarschijnlijk ontleend aan zeventiende-eeuwse schilderijen waarop Braziliaanse indianen staan afgebeeld. Op de website van het Rijksmuseum waar het tegeltableau zich bevindt, is te lezen: "En hoewel Brazilië aan de andere kant van de aardbol ligt, vond de kunstenaar blijkbaar dat deze figuren goed pasten in het Chinese tafereel."

Dit vanzelfsprekende samengaan zegt iets over de manier waarop in de zeventiende eeuw tegen vreemde culturen werd aangekeken.

- 1p **18** Geef aan hoe vreemde culturen destijds werden gezien. Leid je antwoord af uit het tegeltableau.

In het begin van de twintigste eeuw werd Japan in cultureel opzicht belangrijk voor Europa. Toen Japan zich na 300 jaar isolationisme vanaf 1858 openstelde voor het Westen ontstond er met dit land een bijzondere culturele wisselwerking.

De aandacht voor Japan sloot aan bij de algemeen bestaande fascinatie die westerse kunstenaars destijds hadden voor niet-westerse culturen. Een fascinatie die in de tijd paste en die dan ook verschilde van de belangstelling voor deze culturen van kunstenaars uit de romantiek.

- 1p **19** Verklaar de fascinatie voor niet-westerse culturen in het begin van de twintigste eeuw.

tekst 6, video 4

Het Japanse Nô-theater is één van de theatervormen die westerse theatermakers aan het begin van de twintigste eeuw heeft geïnspireerd. In videofragment 4 zie je een scène uit het Nô-stuk *Dai Han Nya*.

Het Nô-theater wijkt in veel opzichten af van de westerse theatertraditie. Het heeft bijvoorbeeld een heel andere speelstijl.

- 3p **20** Bespreek het karakter van de speelstijl die je ziet in het videofragment. Doe dat aan de hand van drie theatrale middelen die deze speelstijl ondersteunen.

Tegenwoordig zijn er in Japan vijf gezelschappen die Nô-stukken mogen opvoeren. Nô-spelers behoren tot enkele traditionele families, waar de kunst van vader op zoon wordt doorgegeven. Sinds de veertiende eeuw zijn de wijze van opvoeren en de opvoeringen zelf niet of nauwelijks veranderd.

In het hedendaagse westerse theater worden eveneens veel toneelstukken uit een ver verleden opgevoerd, maar hier is de uitvoering zelden authentiek.

- 3p **21** Geef drie verklaringen voor het feit dat deze stukken zelden in een authentieke versie worden uitgevoerd.

Aan het einde van de negentiende eeuw werd Nô-theater, dat lange tijd alleen voor de leidende klasse bestemd was geweest, weer toegankelijk voor een breder publiek.

Ook in West-Europa ontstaat in de negentiende eeuw een steeds breder publiek voor het theater.

- 1p **22** Leg uit welke maatschappelijke verandering aan deze ontwikkeling ten grondslag ligt.

afbeelding 17 en 18

Bertolt Brecht was een van de westerse theatermakers die zich liet inspireren door theatervormen uit het verre oosten. Hij baseerde zijn (leer)stuk *Der Jasager und der Neinsager* bijvoorbeeld op het Nô-stuk *Kitano* en hij liet *Der gute Mensch von Sezuan* zich afspelen in China.

Brecht was een vernieuwer, die de houding van zijn publiek wilde veranderen. Hij ontwikkelde het niet-aristotelisch theater, ook wel 'episch theater' genoemd.

- 2p **23** Leg uit waarom Brecht zijn doel niet met aristotelisch theater kon bereiken. Leg ook uit op welke manier het gebruik van oosterse theaterelementen bij kon dragen aan zijn episch theater.

Blok 3 Amerika

Dit blok gaat over de Amerikaanse cultuur en de globalisering.

tekst 7

In mei 1997 bracht NRC Handelsblad een extra bijlage uit ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van het Marshallplan. Een van de auteurs schrijft dat al vóór de Tweede Wereldoorlog sprake was van culturele beïnvloeding van Europa door Amerika.

- 3p 24 Geef kort aan in welk opzicht de Amerikaanse cultuur de Europese beïnvloedde in de eerste helft van de twintigste eeuw. Doe dat aan de hand van drie verschillende kunstdisciplines.

Na de Tweede Wereldoorlog werd duidelijk dat de Verenigde Staten een leidende positie in de wereld zouden gaan innemen. Dat gebeurde ook op het terrein van de kunsten. Voor de oorlog was Parijs de culturele hoofdstad van de westerse wereld, na de oorlog kreeg New York die positie.

- 2p 25 Noem twee redenen waarom Amerika op cultureel gebied de leiding kon overnemen van Europa.

In West-Europa en in de Verenigde Staten ontstond na de Tweede Wereldoorlog een nieuw fenomeen: de jeugdcultuur.

- 3p 26 Geef aan wat onder het begrip jeugdcultuur moet worden verstaan. Leg ook uit hoe die jeugdcultuur kon ontstaan. Betrek twee verschillende aspecten in je uitleg.

tekst 8, audio 4

In de jeugdcultuur van de jaren vijftig was de rock and roll het belangrijkste muzikale uitingsmiddel van de jongeren. In de jaren zestig werd zanger Bob Dylan populair. In audiofragment 4 hoor je *The times they are a-changing* uit 1964.

- 3p 27 Geef drie redenen waarom Dylan de jonge generatie aansprak.

tekst 9, video 5

In 1969 verscheen de film *Easy Rider*, die al meteen een icoon van de jeugdcultuur werd. De popgroep Steppenwolf kreeg met de soundtrack *Born to be wild* een grote hit. Deze muziek sloot op een andere manier aan bij de Amerikaanse jeugdcultuur van dat moment. Song en filmbeelden versterken elkaar in de verbeelding van een ideaal uit die cultuur.

- 4p 28 Geef aan in welk opzicht *Born to be wild* aansluit bij de jeugdcultuur. Noem vervolgens drie manieren waarop de muziek de filmbeelden versterkt.

tekst 10, video 5

Easy Rider is een 'roadmovie': hoofdpersonen Wyatt en Billy reizen op hun motorfiets door de Verenigde Staten.

Niet alleen de inhoud, maar ook de manier waarop het verhaal in beeld gebracht is, maakt *Easy Rider* tot een roadmovie.

- 3p **29** Geef aan hoe camerapositie, camerabeweging en kadrering hieraan bijdragen.

tekst 10, video 6

In videofragment 6 zie je een confrontatie van de motorrijders met de plaatselijke bevolking. Het illustreert de 'clash' tussen de hippiecultuur en de burgerlijke cultuur uit die tijd.

- 2p **30** Leg uit wat deze 'cultuurclash' inhoudt.

tekst 11, video 6

Lees tekst 11.

The Method was aanvankelijk ontwikkeld voor het theater, maar werkt ook goed in films. In videofragment 6 is te zien dat de drie hoofdrolspelers in *Easy Rider* er gebruik van maken.

- 3p **31** Leg uit waarom 'the Method' zich zo goed leent voor film.
Geef vervolgens twee voorbeelden uit dit fragment waaruit dit blijkt.

tekst 7

Aan het einde van tekst 7 wordt gesproken over 'globalisering'. De Canadese socioloog Herbert M. McLuhan introduceerde het begrip 'Global Village' al in 1959. Hij wilde ermee aangeven dat de wereld veranderd is in één groot dorp. Tegenwoordig is het idee dat we in een Global Village leven actueler dan ooit.

McLuhan formuleerde zijn term destijds als gevolg van nieuwe ontwikkelingen op het gebied van de massacultuur.

- 2p **32** Leg uit welke ontwikkelingen destijds aanleiding gaven tot het begrip 'Global Village'.
Geef vervolgens aan waarom dit begrip tegenwoordig zo actueel is.

afbeelding 19, tekst 12

Lees tekst 12.

Het fenomeen globalisering kent ook negatieve aspecten. Waar in de jaren zestig protestbewegingen zich in veel westerse landen verzetten tegen lokale machtsstructuren, is het tegenwoordig de antiglobalisatiebeweging die zich keert tegen mondiale machtsstructuren.

Een voorbeeld daarvan is de organisatie Adbusters. Deze publiceerde een 'free card' die je ziet op afbeelding 19: *work, buy, consume, die*.

- 2p **33** Leg uit welke boodschap Adbusters hiermee uitdraagt.
Betrek ook de vormgeving in je antwoord.

In dit examen werd ingegaan op de wijze waarop kunst op verschillende momenten in het verleden invloeden heeft ondergaan van kunst uit een andere cultuur. Door de globalisering is deze culturele beïnvloeding tegenwoordig alleen nog maar toegenomen.

Dit proces van toenemende culturele beïnvloeding kun je zowel positief als negatief beoordelen.

2p **34** Geef op basis van een argument aan dat beide standpunten mogelijk zijn.